

**ОЦІННА КОНОТАЦІЯ НОМІНАТИВІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ
ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ)**

© Марина Ткачук, 2007

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Київ)

УДК 161.281'373.38

У статті розглянуто лексико-семантичний спосіб творення аксіологічного змісту номінативних одиниць на позначення суб'єктів політичного процесу та їх стилістичне використання у ЗМІ початку XXI століття. Проаналізовано й подано класифікацію засобів творення негативної оцінки у межах лексико-семантичного способу.

Розвиток засобів масової інформації сьогодні – невід'ємна частина соціально-політичного і культурного розвитку суспільства загалом. Саме тому залишається актуальним лінгвістичне вивчення стилю масової інформації як найбільш відкритого і динамічного. Головними завданнями текстів цього стилю є, як відомо, інформативність та прагматичність, що і зумовлює відповідний вибір мовних одиниць на всіх рівнях мовної системи. Прагматична спрямованість ЗМІ визначає обов'язкову наявність у текстах різних видів **оцінки** – соціально-політичної, ідеологічної, морально-естетичної. При цьому головною особливістю слід назвати **соціальну оцінність** мови газети, що використовує «експресивність вислову як засіб досягнення максимального впливу на читача» [9 : 352].

Проблема творення аксіологічного змісту неодноразово ставала об'єктом дослідження відомих лінгвістів, серед яких Е. М. Вольф, Ф. С. Бачевич, Т. А. Космеда, В. А. Чабаненко та інші, проте досі не були здійснені аналіз та систематизація номінативних одиниць на позначення політичних суб'єктів. Це частково пояснюється складністю добору матеріалу в засобах масової інформації. Учені розглядали деякі аспекти цієї проблеми в контексті загального аналізу того чи іншого мовного явища (зокрема В. І. Ільченко аналізує експресію імені в текстах ЗМІ; С. А. Макаренко досліджує соціальну експресію та засоби її вербалізації в українській публіцистиці тощо). Тема є надзвичайно цікавою з точки зору лексикології, стилістики та соціолінгвістики (формування соціального образу політика), а тому потребує докладного наукового вивчення.

Варто зауважити, що загалом оцінні номінативи на позначення суб'єктів політичного процесу досить широко вживають у стилі масової інформації, представленому в друкованій періодиці та в електронних Інтернет-виданнях. Джерельною базою нашого дослідження є періодичні українські видання 2001 – 2006 рр. («Газета по-українськи», «Рівне вечірне», «Експрес», «Україна молода», «Молодь України», «Голос України», «Сільські вісті», «Високий замок», «Контракти», «Телекритика», «Дзеркало тижня») та інформаційні Інтернет-сайти й віртуальні Інтернет-газети (zmi.kiev.ua; obozrevatel.com.ua;

umoloda.kiev.ua; umoloda.com.ua; rivnepost.rv.ua; zn.kiev.ua; bezcenzury.com.ua; mpravda.com; wz.lviv.ua; pravda.com.ua; kontrakty.com.ua).

Найбільшого поширення у ЗМІ набуває негативно забарвлена лексика. Негативна експресивність номінації політичних суб'єктів може створюватись різними способами, а відповідно – по-різному використовуватись у стилістично оформленому контексті. Значний лінгвістичний інтерес становлять механізми творення оцінного змісту та особливості стилістичного функціонування таких одиниць.

Отже, виділяємо два основні способи творення експресії номінативних одиниць у текстах засобів масової інформації – **лексико-семантичний** і **морфологічний (фонетичний та графічний** є допоміжними). Зупинимось докладніше на першому.

У текстах ЗМІ поширеними є номінативи із **інгерентною експресивністю** [10 : 7]. Більшість із них – це необразна загальноживана чи суспільно значуща лексика із внутрішньою негативною семантикою: «одіозна фігура зятя Кучми», «нові олігархи», «відомий екстреміст-провокатор», «ставленник есдеків, а нині клієнт інтерполу», «любитель небезкоштовних провокацій», «світловолосий бабій» тощо. Наприклад, уже перша перифрастична одиниця включає слово із негативною семою. Тлумачний словник подає таке значення слова «одіозний»: «Який викликає негативне ставлення до себе; неприємний, небажаний, ненависний, неприйнятний» [1 : 828].

Набагато продуктивнішою є модель творення номінацій політичних суб'єктів із використанням метафоризації або інших стилістичних прийомів. Проте найчастіше такі мовні одиниці розкривають свою експресію тільки в контексті, а тому їх можна виокремити у підвид **контекстуальних** номінативних одиниць на позначення політичних суб'єктів. У цьому разі спостерігається **адгерентна експресивність** [10].

Часто у текстах ЗМІ використовується стилістичний прийом **оксиморону**, що передбачає співіснування лексеми із семою позитивної оцінки та лексеми із семою негативною оцінки, наприклад: «майстер підслуховування», «висококваліфікований фахівець із прослуховування», «високопосадові українські втікачі» тощо. Метою такого співставлення з погляду функціональної стилістики є творення іронічного забарвлення в тексті.

Ще один засіб творення комічного, зокрема іронії, – прийом **енантіосемії**: лексеми або одиниці вищих мовних рівнів містять оцінну сему, яка у контексті змінює своє значення на протилежне (напрямок оцінної динаміки, як правило, змінюється від «+» до «-»): «Втім полум'я товаришка Вітренко разом зі своїм вірним зброєносцем Володимиром Марченком також проголошувала об'єднавчі ідеї...». (Україна молода. – 05.05.2005. – № 081); «Вперше (реально!) за роки незалежності країна розколота між «східняками» і «західниками»... З одного боку – «сучасний національний герой» Віктор Ющенко, який так і не зміг схилити на свій бік і половини виборців, проте «робить» із себе «месію», спасителя України» (www.zmi.kiev.ua. – 26.10.2004).

Засобом стилізації та вираження негативною оцінки можуть бути номінативи, які є порушенням мовної норми: знижена лексика, жаргонізми, сленгові слова, варваризми, навіть обсценна лексика, яка у текстах засобів

масової інформації може вживатися із прагматичною метою. Наприклад, паралельне обігрування слів «*батько*» і «*papa*». Номінатив «*батько*» вживається у непрямому значенні «людина, яка створила щось; творець», а «*papa*» - лексема, що на злочинному жаргоні означає «голова злочинного угруповання»: «*Ви ж, ніхто - інший!, недавно називали Кучму своїм батьком. Але цей "батько", точніше - papa, голова цієї злочинної влади, яка ледве не звела Вас у могилу*» (www.zmi.kiev.ua. – 26. 10. 2004).

Варто зазначити, що переважна більшість одиниць, які утворюються лексико-семантичним способом і характеризуються негативною оцінністю суб'єктів політичного процесу, є **образними (метафоричними)**, за рахунок чого і створюються необхідні відтінки експресії. Прикладами можуть бути: «*академік*», «*в'язень сумління*», «*панночка-селянка*», «*писака*», «*писар*», «*джуніор*», «*дон*», «*солодка парочка*», «*об'єднана опозиція «три поросяти»*», «*відомий «підкорювач гірських вершин»*», «*ляльковод*» та багато інших. Продуктивним є використання асоціативного прийому – зіставлення номінатива з уже соціалізованою, закріпленою у свідомості мовного колективу одиницею, яка має певне значення (часто ними виступають оніми – імена героїв чи назви художніх творів, фільмів, відомих людей тощо). Це сприяє творенню шляхом поєднання двох способів – лексико-семантичного (переосмислення номінатива) і морфологічного (формально використовується суфікс –ович, за допомогою якого утворюється прізвище відомого політика).

Представлені номінативні одиниці цікаві з погляду соціолінгвістики, адже з одного боку мас-медіа формують **соціальний образ** [3] політичного суб'єкта, а з іншого – засоби масової інформації відображають суспільну думку. Таке відбувається, коли конкретний номінатив або поняття, виражене синонімічним рядом номінативних одиниць, повторюється багато разів, і ознака, яку мають у собі ці номінативні одиниці, є об'єктивною (тобто залежить від реально існуючої ознаки об'єкта номінації). Однак експресія, яка передається за допомогою образних авторських лексем, більшою мірою залежить від автора: «*А тепер до номінацій. Рекордсменом [рекордсмен – Авт.] з огляду на кількість нагород став Нестор Шуфрич, який голосами з Інтернету був виведений на п'єдестал у номінації «Невротик», «Базікало», «Слуга» та «Блазень».* («Телекритика». – 16. 03. 2006). Таким чином, спостерігається **подвійна мотивація** експресивно забарвлених (у цьому разі з негативною експресією) номінативних одиниць на позначення суб'єктів політичного процесу.

Оцінність номінативів може також проявлятися через співвіднесення характеристик двох політичних суб'єктів, хоча міра цього зіставлення може бути різною: *скарбник Макса Бешеного, подруга Кучми, Пискун-2* тощо. Остання одиниця характеризується **соціальною іррадіацією** – «відтворюваністю стійких соціальних сем» [3: 6]. Цей термін застосовує В. І. Ільченко щодо власних назв, які у текстах ЗМІ набувають експресивного забарвлення, виконуючи стилістичну функцію. Зокрема, він говорить про

імена, що знаходяться на межі переходу від онімів до апелювативів, оскільки номінація втрачає свою функцію виокремлення суб'єкта з-поміж інших: *литвини, гапочки, фельдмани, порошенки, жванії* та ін.

Таким чином, проаналізовані засоби творення негативної оцінки у межах лексико-семантичного способу можна узагальнити так:

Лексико-семантичний спосіб		
інгерентні необразні номінативні одиниці	номінативи, що містять негативну і позитивну лексеми – прийом оксиморону (на межі)	адгерентні одиниці (контекстуальні)
		власне адгерентні образні одиниці
		одиниці із протилежною оцінкою (енантіосемія)
		лексика обмеженого вживання (варваризми, обценна, знижена лексика, жаргонізми, біблеїзми тощо)
		стилізовані одиниці
		одиниці, що ґрунтуються на асоціації з іншими політичними суб'єктами (часто шляхом соціальної іррадіації імен)
		власні назви, що перейшли у загальні

Як бачимо, у сучасній пресі простежується тенденція до творення негативних оцінних компонентів, що у текстах ЗМІ найчастіше репрезентуються одиницями лексичного рівня. Оцінка в мові мас-медіа визначається як суб'єктивними чинниками, так і низкою екстралінгвальних факторів, що впливають на процес взаємодії «читач – текст», який є двостороннім та потребує детальнішого вивчення.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Ільченко В. І. Експресія власних назв як засіб публіцистики: Автореф... канд. філол. наук. – К.: КНУ, 2003. – 21 с.
3. Ільченко В. І. Особливості тропейчного вживання імен у ЗМІ. – К.: Інститут журналістики, 2003. – 64 с.
4. Кашей І. Іронічна номінація та лексика, коннотована іронією, у сучасних українських ЗМІ // Українська періодика: Історія і сучасність: Доповіді та повідомлення сьомої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, Львів, 17-18 травня 2002 р. / За ред. М. М. Романюка. – Львів, 2002. – С. 496 – 499.
5. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвитку категорії оцінки. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.

6. Макаренко Є. А. Соціальна експресія української публіцистики // Журналістика. Преса. Телебачення. Радіо. – К.: Либідь, 1991. – Вип. 23. – С. 132 – 140.
7. Стасюк Т. В. Типи відонімних утворень у мові сучасної публіцистики // Ономастика і апелятиви. – Вип. 24. – Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – С. 168 – 174.
8. Теля В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 142 с.
9. Українська мова: Енциклопедія. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
10. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.